

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.60>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СТОРОНИ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Сидоренко Д.В.,*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету**Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
<https://orcid.org/0009-0003-3516-1656>*

Сидоренко Д.В. Забезпечення прав сторони захисту під час проведення судової експертизи.

У статті досліджено процесуальний механізм забезпечення прав сторони захисту під час проведення судової експертизи. Обґрунтовано висновок, згідно з яким за ініціативою сторони захисту судовий експерт може бути залучений до участі у кримінальному провадженні наступними способами: 1. Самостійне залучення експерта на договірних умовах для проведення експертизи. 2. Залучення експерта слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту. 3. Залучення експерта шляхом ініціювання проведення судової експертизи перед стороною обвинувачення.

Стверджується, що враховуючи вимоги КПК України стосовно необхідності забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення процесуальних дій, процесуальні можливості щодо способів залучення судового експерта стороною захисту до участі у кримінальному процесі мають бути роз'яснені стороною обвинувачення та судом.

Сформульовано думку, згідно з якою можливість самостійного залучення стороною захисту експерта на договірних умовах для проведення експертизи є формою реалізації засади змагальності сторін та свободи у поданні ними своїх доказів.

Проаналізовано точки зору науковців щодо проблемних питань самостійного залучення експерта стороною захисту для проведення експертизи. Запропоновано регламентувати в КПК України процесуальний порядок оскарження стороною захисту ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні її клопотання про проведення експертизи.

Зазначається, що правом заявляти клопотання про проведення експертизи стороні обвинувачення, слідчому судді, суду наділені такі учасники кримінального провадження з боку сторони захисту, як підозрюваний; обвинувачений (підсудний); засуджений; виправданий; особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Ключові слова: кримінальне провадження, забезпечення прав, сторона захисту, судова експертиза.

Sydorenko D.V. Guaranteeing the rights of the defense team while conducting forensic examination.

The author of the article has studied the procedural mechanism of guaranteeing the rights of the defense team while conducting forensic examination. The conclusion has been substantiated that a forensic expert may be involved into criminal proceedings at the initiative of the defense team according to the following methods: 1. Independent involvement of an expert on contractual conditions to conduct examination. 2. Involvement of an expert by an investigating judge, court at the request of the defense team. 3. Involvement of an expert by initiating to the prosecution the conduction of forensic examination.

It has been stated that procedural opportunities in regard to the methods of involving a forensic expert by the defense team to participate in criminal proceedings should be clarified by the prosecution and the court, given the requirements of the Criminal Procedural Code of Ukraine related to the need of guaranteeing the rights of criminal proceedings participants during procedural actions.

The author has formulated own opinion, according to which the possibility of independent involvement of an expert by the defense team on the contractual conditions for conducting examination is a form of implementation of the adversarial principle and freedom in presenting their evidence.

The points of view of scholars on the problematic issues of independent involvement of an expert by the defense team to conduct examination have been analyzed. It has been offered to regulate the procedure of the defense team's appealing the order of an investigating judge to refuse in satisfying the request for conducting examination in the Criminal Procedural Code of Ukraine.

It has been noted that the right to file a request for conducting examination to the prosecution, investigating judge, court is given by the defense team to such participants in criminal proceedings as

a suspect; an accused (defendant); a condemned; an acquitted person; a person who is the subject to coercive measures of medical or educational nature or there were expected to be applied, their defenders and legal representatives.

Keywords: criminal proceedings, guaranteeing the rights defense team, forensic examination.

Постановка проблеми. Проведення судової експертизи є найбільш поширеною процесуальною формою використання спеціальних знань під час кримінального судочинства. Її можливості надають змогу правоохоронним органам здійснювати ефективну протидію злочинності.

Відповідно до ст. 2 КПК України одним із завдань кримінального провадження є охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу [1]. Враховуючи це, дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд повинні належним чином забезпечити права учасників кримінального провадження, що означає їх роз'яснення та сприяння реалізації таких прав під час виконання процесуальних дій. Однією з них є проведення судової експертизи.

Стан опрацювання проблематики. Процесуальний порядок залучення експерта до участі у кримінальному процесі та проведення судової експертизи були предметом дослідження багатьох вчених (П.Д. Біленчук, Т.В. Варфоломєєва, А.Ф. Волобуєв, В.І. Гаєнко, Ю.О. Калінкін, Є.Г. Коваленко, В.М. Махов, Ю.К. Орлов, Є.Р. Росинська, О.В. Селіна, М.Г. Щербаковський та ін.). Незважаючи на це, слід зазначити, що в умовах динамічного процесу реформування кримінального процесуального законодавства України окремої уваги заслуговує питання стосовно механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення судової експертизи. Зокрема, це стосується сторони захисту.

Метою статті є дослідження процесуального механізму забезпечення прав сторони захисту під час проведення судової експертизи шляхом аналізу відповідних положень КПК України та точок зору науковців стосовно цього питання.

Виклад основного матеріалу. Під процесуальним механізмом забезпечення прав учасників кримінального провадження слід розуміти кримінальні процесуальні гарантії прав особи, що регламентовані у чинному законодавстві та реалізуються дізнавачем, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності задля охорони й захисту прав учасників кримінального судочинства. Формами механізму забезпечення прав учасників кримінального процесу є: створення особами, які здійснюють кримінальне провадження, відповідних умов для реалізації особою власних прав; охорона прав; захист прав. До структурних елементів механізму забезпечення прав учасни-

ків кримінального процесу слід віднести: об'єкт забезпечення, яким виступають права учасників кримінального судочинства; суб'єкти забезпечення, тобто дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд; зміст забезпечення, тобто діяльність вищевказаних суб'єктів щодо забезпечення прав учасників кримінального процесу [2, с. 460].

Стороною кримінального провадження з боку захисту є підозрюваний; особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю; обвинувачений (підсудний); засуджений; виправданий; особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Під час судового розгляду суд за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК України, має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам (ч. 1 ст. 332 КПК України).

У ч. 1 ст. 243 КПК України регламентується, що експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України.

Згідно з ч. 3 ст. 93 КПК України сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Порядок розгляду стороною обвинувачення клопотань учасників кримінального провадження

під час досудового розслідування, у тому числі і про проведення експертизи, регламентується ст. 220 КПК України.

Проаналізувавши вищевказані положення КПК України, доходимо висновку, згідно з яким за ініціативою сторони захисту судовий експерт може бути залучений до участі у кримінальному провадженні наступними способами:

1. Самостійне залучення експерта на договірних умовах для проведення експертизи.

2. Залучення експерта слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту.

3. Залучення експерта шляхом ініціювання проведення судової експертизи перед стороною обвинувачення.

Враховуючи вимоги КПК України щодо необхідності забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення процесуальних дій, процесуальні можливості стосовно залучення судового експерта стороною захисту до участі у кримінальному процесі мають бути роз'яснені стороною обвинувачення та судом.

Проаналізуємо способи залучення судового експерта до участі у кримінальному провадженні стороною захисту.

1. Самостійне залучення експерта на договірних умовах для проведення експертизи. Вищевказана можливість представляє собою форму реалізації засади змагальності сторін та свободи у поданні ними своїх доказів.

Згідно з п. 10 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зокрема, одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань [3].

Слід зазначити, що у такому випадку є невідзначеною в законодавстві форма звернення сторони захисту до експерта з метою залучення його до участі у кримінальному провадженні.

Не зрозуміло, який документ у цьому випадку буде підставою для проведення експертизи: доручення, заява, адвокатський запит чи інший документ, що має містити інформацію про особу, яку залучають як експерта, запитання, які ставлять експерту, перелік матеріалів (зразків, об'єктів дослідження, документів), що їх надають для дослідження, попередження про відповідальність експерта тощо. Особливої уваги та нового теоретичного осмислення потребують і питання щодо ролі експерта у цьому процесі та його керівників, роль і значущість яких значно зменшено у КПК - сторони самі обирають особу експерта [4, с. 33–35].

До змістовних проблемних питань самостійного залучення експерта стороною захисту для прове-

дення експертизи слід віднести ті, що вимагають переосмислення проголошеної в ч. 2 ст. 22 КПК України рівності прав сторін кримінального провадження у збиранні і поданні до суду доказів:

– призначення експертизи (залучення експерта) нерозривно пов'язане з процедурою надання в розпорядження експерта об'єктів дослідження, але можливості їх отримання у сторін нерівноцінні (сторона захисту може тільки ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій шляхом подання клопотання);

– проблемним є й отримання стороною захисту зразків для ідентифікаційної експертизи, що є необхідною умовою для її проведення;

– сторона захисту не наділена правом попередження експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку, що має гарантувати достовірність висновку експерта і знайти відображення в ньому [5, с. 141].

З метою належного врегулювання порядку залучення стороною захисту експерта до участі у кримінальному провадженні в КПК України необхідно внести відповідні зміни. Слід підтримати пропозицію М.Г. Щербаківського і Л.П. Щербаківської, які пропонують регламентувати на законодавчому рівні процесуальну процедуру, аналогічну до процедури проведення слідчих (розшукових) дій. Це дозволить гарантувати допустимість отримуваних адвокатом доказів. Авторами запропоновано проведення адвокатами виявлення, вилучення, огляду предметів і документів, отримання відомостей від осіб, процесуально оформлювати проведення експериментальних дій протоколом за аналогією до слідчих (розшукових) дій, який підписується адвокатом, усіма учасниками й посвідчується печаткою адвоката [6, с. 329].

2. Залучення експерта слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту. Процесуальний порядок розгляду слідчим суддею клопотання сторони захисту про проведення експертизи регламентований ст. 244 КПК України.

Згідно з ч. 1 вищевказаної статті КПК, сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі, якщо: для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; сторона захисту не

може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

У ч. 1 ст. 332 КПК України йдеться про можливість доручення судом проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам під час судового розгляду за клопотанням сторони захисту за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК України.

Слід зазначити, що вимоги до клопотання сторони захисту, яке заявляється слідчому судді, чітко регламентовані у ч. 2 ст. 244 КПК України. Разом із цим необхідно констатувати, що вимоги до клопотання сторони захисту, яке заявляється суду під час судового розгляду, у ст. 332 КПК України не регламентуються, що, на наш погляд, є прогалиною у чинному кримінальному процесуальному законодавстві.

З метою забезпечення прав сторони захисту доцільно також регламентувати в КПК України процесуальний порядок оскарження ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні її клопотання про проведення експертизи.

Вважається, що КПК України слід доповнити положенням, згідно з яким дізнавач, слідчий, прокурор, суд зобов'язані роз'яснити стороні захисту право звернутися до слідчого судді та суду з клопотанням про проведення експертизи.

3. Залучення експерта шляхом ініціювання проведення судової експертизи перед стороною обвинувачення.

Інститут клопотань у кримінальному провадженні є способом захисту прав та законних інтересів його учасників. Важливим вказаний інститут видається і в частині забезпечення конституційних прав, свобод та законних інтересів людини у кримінальному процесі, попередження та виправлення слідчих і судових помилок; повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження; реалізації принципу змагальності; охорони прав та законних інтересів особи [7, с. 114].

Сухомлин Ю.В. справедливо стверджує, що інститут клопотань тісно пов'язаний із засадою забезпечення права на захист. Право на захист складається з низки передбачених законом конкретних процесуальних прав підозрюваного, серед яких – право заявляти клопотання, що, зокрема, може бути реалізоване ним, а також його захисником на стадії досудового розслідування [8, с. 56].

У пункті 12 ч. 3 ст. 42 КПК України регламентується право підозрюваного, обвинуваченого заявляти клопотання про проведення процесуальних дій. Згідно з ч. 1 ст. 220 КПК України клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених КПК, іншої особи, права

чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

У ході кримінального провадження слідчому, дізнавачу, прокурору можуть заявлятися стороною захисту різного роду клопотання, у тому числі і про проведення експертизи. Правом заявляти клопотання про проведення експертизи стороні обвинувачення, слідчому судді, суду наділені такі учасники кримінального провадження з боку сторони захисту, як підозрюваний; обвинувачений (підсудний); засуджений; виправданий; особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Висновки. За ініціативою сторони захисту судовий експерт може бути залучений до участі у кримінальному провадженні наступними способами: 1. Самостійне залучення експерта на договірних умовах для проведення експертизи. 2. Залучення експерта слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту. 3. Залучення експерта шляхом ініціювання проведення судової експертизи перед стороною обвинувачення.

Враховуючи вимоги КПК України щодо необхідності забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення процесуальних дій, процесуальні можливості стосовно способів залучення судового експерта стороною захисту до участі у кримінальному процесі мають бути роз'яснені стороною обвинувачення та судом.

Можливість самостійного залучення стороною захисту експерта на договірних умовах для проведення експертизи є формою реалізації засади змагальності сторін та свободи у поданні ними своїх доказів. У такому випадку є невизначеною в законодавстві форма звернення сторони захисту до експерта з метою залучення його до участі у кримінальному провадженні, що потребує внесення відповідних змін до чинного КПК України.

У КПК України доцільно регламентувати процесуальний порядок оскарження стороною захисту ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні її клопотання про проведення експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Сидоренко Д.В. Сутність, форми та структурні елементи механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 458–461.

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Калюга К.В. До проблеми призначення судових експертиз в умовах нового процесуального законодавства. *Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки*: зб. матер. круг. столу (Запоріжжя, 20 лист. 2013 р.). Запоріжжя, 2013. С. 33–35.
5. Бажанюк В.В. Про змагальність сторін у проведенні судової експертизи. *Правовий часопис Донбасу*. № 1 (78) 2022. С. 139–145.
6. Щербаковский М.Г., Щербаковская Л.П. Состязательные начала привлечения эксперта в уголовном судопроизводстве Украины. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Серия «Юридические науки». 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 327–330.
7. Лешукова І.В. Значення інституту клопотань у сфері кримінального судочинства. *Теорія та практика кримінального судочинства*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 травня 2011 р.). Харків: Титул, 2011. С. 114–116.
8. Сухомлин Ю.В. Подання, розгляд і вирішення клопотань учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2019. 260 с.